

O VERNOSTI SEBE: CESTA DO HLĚBOK SAMOTY

MARIÁN VÁROSS: Úvahy v samote. Bratislava, Bradlo 1991, 223 s.

Samota býva dobrovoľná, ale aj vynútená a obe môžu byť rovnako bolestné. Skutočne tvorivý duch však aj z tristných stránok osamelosti dokáže vyťažiť imaginatívnu silu pre svoje dielo. Dokladom toho je aj výber z pozostalosti M. Várossa, ktorého nepriazeň mocných tohto sveta vyobcovala na perifériu našej kultúry a sociálnej existencie, hoci bol bytostne svojím intelektuálnym habitom predurčený potencie kultúry umocňovať a znásobovať. Editor výberu J. Uher, ktorý je aj autorom úvodného slova, mal naozaj neľahkú úlohu: usporiadať aspoň zlomok z myšlienkového odkazu M. Várossa tak, aby vynikla tematická šírka záberu bez ujmy na myšlienkovú hĺbku a precíznosť. Okrem úvodu sú texty v knihe členené do štyroch kapitol: *Reflexie o bytí, poznaní a metodológii* (s.27-75), *Človek, kultúra, mravnosť* (s.79-141), *Politické úvahy a glosy* (s. 145-185), *Osobné zážitky, poznámky a komentáre* (s.193-223). Čitateľ v knihe nájde z formálno-žánrového hľadiska rozličné útvary: kratšie i obsiahlejšie úvahy, reflexie, črty, fejtóny, glosy a komentáre. Napriek tematicko-obsahovej rozmanitosti sú však všetky texty organicky premostené dvomi kľúčovými ideami, okolo ktorých oscillovalo Vároossovo myslenie: idea humanity ako supernormy a idea nezlučiteľnosti totalitárskej a pluralitnej – demokratickej spoločnosti.

Prvá časť knižky zahŕňa úvahy venované ontologickej, gnozeologickej a metodologickej problematike. Pod vplyvom K. Poppera sa autor hlási k tzv. dialektickému realizmu, pričom realizmom rozumie "úsilie zmocniť sa bytia ako skutočnosti" (s.45). Váross odmieta zjavný aj skrytý substancionalizmus rôznych – izmov a podáva pojmové dištinkcie medzi bytím, objektívnou realitou, naším svetom, fenomenálnym objektom (s.38-39). Na pozadí odlišenia medzi tzv. oboznamovaním sa, zblížovaním so skutočnosťou, kedy sa zžívame s funkciami a významami javov (se familiariser) a poznávaním skutočnosti (connaissance), kedy sa snažíme odhaliť štruktúru a zákonitosti skutočnosti, uvažuje autor o polyvalentnosti bytia (s.35). Radikálne nesubstančné stanovisko ho vedie k odmietnutiu tzv. dialektických zákonitostí (s.50, 59). "Dialektickú povahu nemá nielen prírodná skutočnosť, ale ani jej odraz v pojmoch a termínoch, ktorými ju označujeme..." (s.59). Podľa autorovho presvedčenia dialektiku treba chápať v jej pôvodnom starovekom význame s dôrazom na protirečivosť. "Špecifický dialektický charakter majú fakticky len predstavy a pojmy evidentne kvalitatívno-hodnotiaceho obsahu, pretože len v nich nachádzame dôsledne uplatnenú zákonitosť o vnútornom protirečení (dobro, krásno, zločin, objav, hodnota, spravodlivosť, ideál)" (s.59). V tejto súvislosti je zaujímavá Városova kritika K. Kosíka s využitím Popperovej argumentácie proti determinizmu (s.62-64) a analýzy princípu racionality s poukazom na jej ambivalentné manifestácie v sfére sociálneho života (s.62).

Inšpiratívne sú aj reflexie na margo teórie, experimentu a metódy, pričom abstraktné úvahy sú uzemnené konkrétnymi ilustráciami napr. z oblasti dejín umenia. V teórii Váross vidí "ten výdobytok ľudského poznania, pomocou ktorého rozbíjame konvencionalizované poznatkové a hodnotové štruktúry či rámce a prebýjame sa ďalej a hlbšie cez zámerne pestovanú 'zvídavosť', skepsu, cez schopnosť falzifikovať vlastné aj cudzie teórie" (s.74).

Prenikavosť postrehu, originalita videnia, hĺbka myslenia, kultivovaná vycibrenosť výrazu – to sú prednosti Városových reflexií, ktoré dávajú tušiť, že čas strávený v Cambridgi autor

vedel žužitkovať. Anglosaský spôsob formulovania problémov, analytický prístup k téme ruka v ruke s kultivovaným espiritom robia z čítania skutočný pôžitok.

Analytický prístup možno doložiť aj na skúmaní problematiky človeka, dejín a kultúry tematizovanej v druhej časti knihy. V otázke o povahe ľudskej prirodzenosti autor akcentuje agresivnosť a dravosť človeka, ktorá sa prejavuje nielen v zápase s prírodou, ale najmä v spoločenskom spolunažívaní. So zreteľom na takto interpretované stránky človeka sa uvažuje o liberálnom individualizme a demokracii založenej na parlamentarizme so veľkými chybami krásy (s.85).

Nevšedné sú aj úvahy o filozofii dejín, poznámky o súvisi medzi ideológiou a režimom. Fundamentalistu akéhokoľvek razenia nenadchnú autorove výklady o kresťanstve a pomere medzi cirkvou a kresťanstvom. O kresťanstve uvažuje napr. ako o mytológii a spoločenskej ideológii, ktorá umožnila uchovať základné vlastnosti mocenského systému, ktorý sa zrodil v antickom Ríme (s.84). V spojitosti s fenoménom človeka Városov načrtáva axiologickú typológiu osobnosti presahujúcu psychologické pohľady (s.99-96), rozbor funkcií strachu v ľudskej existencii (s.88-90). Príťažlivým na predložených úvahách o filozofii dejín je fakt, že teoretické argumentovanie je podložené konkrétnym empirickým materiálom, navyše súčasným. Z tejto perspektívy zaujme jeho paralela medzi konšteláciou Grécko-Rím-kresťanstvo a triádou Európa-USA-socializmus (s.101). Városov akoby konkretizoval vo svojich statiach o sociálnej filozofii tézu Ortegu Y Gasseta, že vášňou 20. storočia sú politika a kolektivismus. Svedčí o autorovom nevšednom intelektu, že nástrahy a hrozby komunistickej ideológie identifikoval včas ako mysliteľ. Vzhľadom na tento moment je interesantná jeho analógia medzi Marxovým a Kristovým učením, keďže zisťuje, že: "Kristov projekt a Marxov projekt majú čosi spoločné: istú mieru dobovo podmieneného poznatkového redukovania celej zložitosti spoločenskej problematiky na niekoľko dominantných faktorov, ktorých odstránením alebo nastolením sa vraz splnia všetky predpoklady na uskutočnenie raja na zemi" (s.103). Úvahy o anatómii a fyziológii reálsocializmu v kondenzovanej forme obsahujú to, čo knihy Hayeka, Dahrendorfa a Poppera (s.105-107). Stúpenci tretích ciest by tu mohli nájsť jasné argumenty o iluzórnosti dobrotivých utópií.

Városov hodnotenie možností socializmu ako sociálnej formy poriadku a jej teoretického zdroja – marxizmu-leninizmu je trpezlivé a zbavené sentimentu. Autor explicitne konštatuje, že jeho vynálezcovia nielen na mnohé zabudli, ale – a to je omnoho vážnejšie – jednoducho negovali celú škálu antropologických kategórií (s.105). Vypätý utopizmus a chliastické prvky spolu s priamymi a nepriamymi formami represie viedli, ako konštatuje Városov, v 20. storočí k nebývalej ideologickej a ekonomickej polarizácii so všetkými neblahými účinkami aj na individuálnu existenciu človeka.

Okrem čisto politologicky ladených úvah sú v druhej časti aj reflexie kulturológicko-antropologickej orientácie (ontotvornosť ako základný rozmer človeka ako druhu, typológia ľudskej činnosti, vzťah medzi vedomím a jeho nositeľom a i.). Osobne sa kloním k názoru, že najproduktívnejšie sú jeho rozbor a interpretácie povahy a podstaty viery v živote individua a spoločnosti (s.121-131).

Tretia časť pozostáva z pestrej palety statí venovaných problematike politickej a sociálnej filozofie. Glosy, poznámky striedajú komentáre analyzujúce napr. komunistický cynizmus a jeho erozívne pôsobenie na kultúrne hodnoty (s.150), vzťah fanatizmu a cynizmu, problematiku sociálnej rovnocennosti (s.151). Z pohľadu dnešnej optiky sú azda najcennejšie analýzy politiky a etiky. Etiku Városov charakterizuje ako "metakritické skúmanie motivácií, noriem a hodnôt a iných aspektov spätých s medziľudskými a spoločenskými vzťahmi" (s.161), pričom vedie striktnú demarkačnú čiaru medzi etikou a morálkou, oprávnenne konštatujúc, že etiku poväčšinou vždy boli len posvätením a zdôvodnením istého historického typu morálky. Napätie medzi etikou ako kodifikáciou istej morálky a etikou ako teóriou mravnosti v kantovskom zmysle slova sa transponuje aj do posudzovania pomeru medzi politikou a etikou.

Politika sama osebe nesiahá po etike a úloha politológie by mala spočívať v integrácii sociálnej etiky ako "metakritického prehodnotenia akýchkoľvek politických princípov a návykov" (s.162).

Zaujímavé sú aj komentáre k Šimečkovej koncepcii tzv. veľkých a malých dejín (s.176), kritika Kusého state *Slovenský fenomén* (s.170), rozbor fašizmu ako nebezpečnej odrody sociálnej deviácie (s.175), problém slobody (s.168), interpretácie a explanácie xenofóbie s dôrazom na jej komunistické modalities, ktoré zoči-voči dnešným politickým realitám nadobúdajú novú apelatívnu silu. Analyzujúc súvislosti a rozdiely medzi xenofóbiou a rasizmom Városov píše: "...za najnovšiu vrstvu možno pokladať xenofóbie, ktoré vyrástli na moderných politických systémoch chlíliastického charakteru" (s.188). A ďalej bez spomienkového optimizmu dodáva: "Komunizmus vďaka totalitno-diktátorskej podstate svojej ideológie rozohráva xenofóbiu v prv nepoznanej šírke a mnohosti nuansí" (s.189).

Záverčnú časť knihy tvoria výsostne osobnostné a osobné spomienky, črty a poznámky. To, čo autora trápilo, znepokojovalo a iritovalo, však vďaka analytickému pohľadu a vecnému štýlu nadobudlo nadindividuálnu platnosť výpovede. Za všetky texty hodno spomenúť aspoň reflexie o ontotvornosti lásky (s.199), o sebecktve (s.195), o exulantstve, pamäti a i. Sú to úvahy často skeptické a trpké, ale nikdy nie zatrpknuté či nebudaj bolesťinské.

Pri uvažovaní nad textami M. Várossa prichodí len ľutovať, že autor fakticky nikdy nemal možnosť pôsobiť ako profesionálny pracovník v oblasti filozofie, hoci k tomu inklinoval celým svojim intelektuálnym ustrojením a erudíciou. Ostáva len dúfať, že bohatá pozostalosť, napr. rozsiahla práca o fanatizme, čoskoro nájde vydavateľa. Výber z myšlienkového odkazu M. Várossa je provokujúci a inšpiratívny silou a hĺbkou myslenia, ale natrvalo ostáva aj pripomenutím, že intelektuál má za každých okolností povinnosť aj voči sebe samému.

Tatiana Sedová

O VZŤAHU ŽIDOVSTVA A KREŠŤANSTVA

V. SOLOVIOV: Židovstvo a kresťanská otázka. Bratislava, Sergej Chelemendik press 1991, 38 s.

Soloviova práca *Jevrejstvo i christianskij vopros* najskôr vychádzala časopisecky (*Pravoslavnoje obozrenije* 1884, č. 8-9), ale už v tom istom roku vyšla aj knižne. Chronologicky i tematicky ju môžeme zaradiť do druhého obdobia Soloviovej tvorby (1881-1889), keď sa do popredia autorovho záujmu dostali najmä cirkevno-politické idey a hľadania, pre ktoré bol charakteristický svojrázny romanticko-naturalistický utopizmus, evokovaný vierou v konečné víťazstvo kresťanskej myšlienky v budúcnosti v jedinej a zjednotenej svetovej cirkvi. V pozadí týchto ekumenických túžob a úsilí bol ústredný a zjednocujúci prvok Soloviovej filozofie, a to nábožensko-antropologický problém dokonalého "bohočlovečenstva" ako osobnej i spoločenskej spásy človeka v súčinnosti s Bohom.

V súvislosti so vznikom *Židovstva a kresťanskej otázky* je rozhodne nemenej dôležité upozorniť aj na relevantnú mimofilozofickú okolnosť, ktorou bolo podľa slov Nikolaja Berďajeva rozšírenie "epidémie zoológického nacionalizmu" v osemdesiatych rokoch v Rusku. Vladimír Soloviov, ktorého filozofia bola vždy až bytostne spätá so životom, s páľčivými problémami tej doby, ani v tomto prípade nemohol ostať neustranným pozorovateľom. Na zúrivy nacionalizmus reagoval celou sériou zanietných článkov, ktoré v roku 1884 vyšli aj knižne pod spoločným názvom *Národnostná otázka v Rusku*. Uvedené skutočnosti iste pomôžu dnešnému čitateľovi lepšie vnímať a reflektovať kľúčové myšlienky recenzovanej práce.